

Luisteren is EHBO

Jorien Meerdink

Jeugdbeleid

ISSN 1873-9482

Jeugdbeleid

DOI 10.1007/s12451-019-00203-0

Your article is protected by copyright and all rights are held exclusively by Bohn Stafleu van Loghum is een imprint van Springer Media B.V., onderdeel van Springer Nature. This e-offprint is for personal use only and shall not be self-archived in electronic repositories. If you wish to self-archive your article, please use the accepted manuscript version for posting on your own website. You may further deposit the accepted manuscript version in any repository, provided it is only made publicly available 12 months after official publication or later and provided acknowledgement is given to the original source of publication and a link is inserted to the published article on Springer's website. The link must be accompanied by the following text: "The final publication is available at link.springer.com".

Luisteren is EHBO

Jorien Meerdink

Samenvatting

Jorien Meerdink, al decennia welbekend in de jeugdzorg, schreef een persoonlijk boek over kindermishandeling waarin op onnavolgbare wijze de verschrikkingen, de angst en de onmacht van kinderen die worden mishandeld, verwaarloosd en/of seksueel misbruikt, aan bod komen. Ook de angst, onmacht en onkunde van volwassenen in de omgeving van het kind en het gezin komen in beeld. Daar waar het huiselijk geweld in vele vormen aan de orde van de dag is, wordt door volwassenen veelvuldig weggekeken. Het zijn deze omstanders die de voortzetting van kindermishandeling mogelijk maken.

Dat wordt duidelijk als Meerdink een reünie bezoekt van haar vroegere woonwijkje, alwaar blijkt dat alle aanwezigen in hun kindertijd een of andere vorm van kindermishandeling hebben meegemaakt. Er was sprake van sadisme, vernedering, lichamelijke, seksuele en psychische kindermishandeling, verwaarlozing en tirannie. Zij krijgt de opdracht hierover een boek te schrijven. Gedurende vijf jaar heeft zij vijftig ouders, inmiddels tussen de 80 en 95 jaar oud, haar vrienden van weleer en andere betrokkenen geïnterviewd. De centrale vraag was: waarom heeft niemand van de volwassenen wat gedaan, terwijl toch duidelijk was wat er gebeurde? De volwassenen lieten de kindermishandeling gebeuren. Ze bleven *bystanders*, omstanders die toekeken maar niet ingrepen.

De auteur beschrijft in *De Omstanders* haar persoonlijke en pijnlijke ervaringen. Gelukkig eindigt ze dit artikel met een oplossing: hoe we een einde aan kindermishandeling kunnen maken.

Gedurende dertig jaar heb ik me ervoor ingezet om kinderen in jeugdzorg een stem te geven. Sinds kort begin ik verband te zien tussen mijn professionele en persoonlijke geschiedenis.

Er was wel wat voor nodig: ik kwam na dertig jaar carrière en harmonieus gezinsleven alleen te staan, kreeg een auto-ongeluk, werd werkloos en had nachtmerries waarvan ik de herkomst niet thuis kon brengen.

Een normaal mens gaat dan in therapie, maar dat nooit; een historica gaat zelf op zoek naar het verleden. Dat kwam als geroepen: ik werd uitgenodigd voor een reünie van mijn

Drs. J. Meerdink (✉)
Noordwijkerhout, Nederland
e-mail: jorien@jorienmeerdink.nl

Jeugdbeleid, <https://doi.org/10.1007/s12451-019-00203-0>

© Bohn Stafleu van Loghum is een imprint van Springer Media B.V., onderdeel van Springer Nature 2019

vroegere buurt. In die goed christelijke doorzonwijk, na de Tweede Wereldoorlog gebouwd voor de ingenieurs van de Technische Hogeschool Delft met weldenkende, hoogintelligente vaders én moeders, bleek sprake van sadisme, vernedering, lichamelijke, seksuele en psychische kindermishandeling, verwaarlozing en tirannie. Pas tijdens de reünie bleek vrijwel iedereen wel een of andere vorm van kindermishandeling te hebben meegemaakt. Dit kwam boven water nadat ik de vraag stelde waarom ik bij niemand terecht had gekund, toen het huiselijk geweld in mijn gezin escaleerde. Niemand had er ooit eerder buiten de deur over gesproken. Of het woord op zichzelf betrokken. Ik ook niet.

Ik verliet de reünie met de unanieme opdracht een boek te schrijven over onze buurt. De citaten in dit artikel zijn passages uit dat boek *De Omstanders* (Meerdink 2019). Ik interviewde de jaren daarna vijftig ouders, inmiddels tussen de 80 en 95 jaar oud, mijn vrienden van weleer en andere betrokkenen. “Tante, wat heb je eigenlijk gezien van ons gezin toen ik klein was”, vroeg ik, “en jaren later toen mijn moeder laveloos op de bank lag en ten onder ging aan valium, drank en foute mannen? Waarom mocht ik opeens niet meer mee-eten als ik tegen zessen de huizen binnenliep in de hoop op restjes en een toetje?”

“Ach kind, het kan erger”, zei tante overbuurvrouw, “oom slingerde onze zoon aan zijn enkels in het rond tot zijn hoofd tegen de muur sloeg toen hij een peuter was. Je leed aan zelfmedelijden.”

“Maar kind, ik heb je al die jaren gevolgd, je boeken staan in mijn kast en de videoband met jouw interview voor het *Journal* staat onder de tv. Het is toch goed met je gekomen”, zegt de moeder van mijn beste vriend.

“Jij bent er tenminste nog”, zegt schuinoverbuurvrouw. “Mijn zoon heeft een einde aan zijn leven gemaakt.”

“Als we jou binnenlieten, kregen we jouw gekke moeder er gratis bij, we keken wel uit”, zegt de tante van de hoek.

“Je vader was een driftkop, iedereen was bang voor hem.”

“Ik was een beetje gek op jouw vader”, verklaart de een; “ik had een affaire met je moeder”, zegt de ander.

“Ik had genoeg aan mijn eigen gezin, als ik me met jullie bemoeide, zouden ze bij mij binnen gaan kijken.”

“Er waren al zoveel mensen met jullie bezig, mijn hulp was echt niet nodig.”

“Ik was maar een achterbuurvrouw, de naaste burens moesten het maar doen, vond ik.”

“Maar ik heb voor je gezorgd, echt waar,” beweert de moederlijke naaste buurvrouw, “de jaren na de scheiding van je ouders keek ik elke ochtend of de gordijnen wel opengingen.”

Twee tantes kwamen elkaar tegen bij de sociaal maatschappelijke dienst na de ergste driftbui van mijn vader ooit, waarbij hij mij met huisraad en servies door de tuin had geslagen. “Maar je kon niks bewijzen hè? Dan moest het bloed wel tegen de muur gespat zijn. We hebben er nooit meer iets van gehoord.”

Hoe was het in mijn jonge jaren?

“Die mensen hadden nooit een kind moeten krijgen”, zegt een tante over mijn ouders. Ze ziet niet dat het kind tegenover haar zit. Of wel?

“Je vader was altijd aan het werk en je moeder ook: er kwamen mannen op bezoek of ze ging op mannenbezoek, ze was onrustig.” Waar was ik dan?

“We hoorden je als baby’tje wel huilen, maar dat ging na een paar weken over, toen hoorden we je niet meer en toen dachten we: het gaat wel goed.”

Dat *bystanders* weggijken en waarom, is een tamelijk goed onderzocht fenomeen. Een aantal bekende redenen om niet te reageren: wat ik zie, is te erg, het gaat je voorstellingsvermogen te boven; als ik het zie, maak ik me medeverantwoordelijk; als ik het hoor, moet ik het oplossen; als ik erover spreek, moet ik het kunnen bewijzen; anderen doen al genoeg; ik wil niet geconfronteerd worden met mijn eigen geschiedenis; als ik er iets van zeg, komen ze kijken in mijn eigen gezin, ik ben zelf getuige, dader of hulpje.

Het had voor mij een wereld van verschil gemaakt als iemand ook maar één keer aan me had gevraagd hoe het met me ging. Wat ben ik ongelooflijk eenzaam geweest. Want natuurlijk dacht ik dat het aan mij lag. Ik deugde niet, was een raar kind, anders dan de anderen, en bovenal: een fantast. Jorien heeft weer wat, hoorde ik als ik ook maar een tipje van de sluier oplichtte wat er zich afspeelde achter onze voordeur. Mijn moeder vreesde onthullingen en vertelde de burens en mijn vriendinnen wat een leugenaar ik was. Toen ik opvallend gedrag vertoonde tijdens een ziekenhuisopname, zei ze tegen de zusters die mij allerlei vragen stelden: “Ze ijlt wel vaker.” Waarop de zusters mij hoofdschuddend aankeken. Een huisarts hadden we niet. Het schoolhoofd was een pedofiel die een relatie met mijn moeder onderhield. Mijn oma en tante waren bang voor mijn moeder. Mijn vader kreeg een vriendin die hem het echte leven deed ontdekken en had geen tijd voor mij.

Pas na het schrijven van het boek realiseerde ik me hoe vooral het weggijken van mijn burens, die ik vertrouwd Oom en Tante noemde, mijn levensloop heeft beïnvloed. Dertig jaar werk voor Stichting WESP in jeugdzorg, tienduizend interviews, honderden trainingen *Luisteren naar kinderen* en 31 weekendpleegkinderen verder integreer ik voor het eerst mijn professionele en persoonlijke verhaal.

It takes a village to raise a child, we bezingen de *civil society* of het niets is. Maar dat een buurt de dekmantel kan zijn voor geweld in gezinnen, is nieuw. De buurt van mijn jeugd, Gansecamp, is ironisch genoeg gebouwd op een zogenaamde ‘dekzandmantel’ en hield gezinsgeweld binnenboord.

Mijn moeder hield niet alleen iedereen op afstand, ze wist ook iedereen om de tuin te leiden die zich afvroeg hoe het met me ging. Ze zei dat ik verhalenverteller was, fantaseerde, alles altijd schromelijk overdreef, een leugenaar was.

Mijn moeder was een poel drijfzand zonder waarschuwingsbordje. Ze had twee gezichten, en ik was de enige die haar binnengezicht kende. Het wantrouwen waarmee ze me ondergronds belaagde, werd gevoed toen mijn vriendinnen de geheimen kenden die ik mijn moeder in vertrouwen verteld had. Toen ik haar na een schooldag aantrof met een van de grote jongens tegen wie ik erg opkeek en ze me meedeelde dat ze al mijn speelgoed had weggegeven aan een kindertehuis. Ik slikte mijn schrik in om niet kinderachtig gevonden te worden. Toen ik steun zocht bij de buurvrouwen die ik ‘tante’ noemde omdat ze me vertrouwd waren, en zij zeiden dat ik niet moest liegen, dat mijn moeder hen gewaarschuwd had dat ik fantasieverhalen verspreidde.

Maar ik deed niet anders dan droog verwoorden wat ik meemaakte. Zo stelde ik huwelijksadvertenties op voor mijn moeder toen zij na de scheiding het alleen zijn beu was. Ze had het me gevraagd omdat ik zo mooi schrijven kon en ik was vereerd. Ik werd er goed in. Wanneer ik erbij zette dat ze in het bezit was van een eigen huis – een gebruikelijke frase in de advertenties die ik als voorbeeld nam – verschenen er aasgieren die alleen op haar geld uit waren. Als ik in mijn onschuld schreef dat zij masseuse van beroep was – ze had zich bijgeschoold – trok het mannen aan die meteen naar boven liepen voor seks. Secretaresse deed het beter. Toen ik na een paar maanden eenmaal de goede toon te pakken had, gloorde in mij de hoop dat ze iemand treffen zou die met haar wilde trouwen. Ik hielp mijn moeder de mannen te selecteren op basis van hun brief, de viezeriken verwijderde ik voor zij ze onder ogen kreeg. Ze scoorde een enkel etentje maar het leidde tot niets. Als ik een van

de buurvrouwen vertelde hoe ik mijn moeder hielp maar steeds andere mannen aantrof in het bed van mijn vader, keken ze me meewarig aan. “Rinie heeft weer wat”, hoorde ik een van hen zeggen tegen haar zoon. Ze keken me aan of ik gek was toen ik zei dat ik met de taxi naar helderzienden werd gestuurd om te horen wat die voor mijn moeder in petto hadden. Of toen ik zei dat ik bij volle maan moest bidden voor het beeld van Kwan Yin, de godin die maar geen zoon kon baren en waar mijn moeder een stenen beeldje van een klein jongetje naast gezet had, waar ik met mijn veronderstelde spirituele gaven contact mee moest zoeken. De keer dat ik vertelde dat ik met haar naar specialisten ging om echte of verzonnen kwalen – van haar of van mij, het maakte voor het verloop van het consult niet uit. De dokter gaf haar zijn privénummer en dan kwam ik hem tegen in zijn onderbroek in plaats van doktersjas, of hij gaf het niet en werd dan verguisd door mijn moeder. Ik vertelde de buurvrouwen dat ik zo bang was als mijn moeder weer nieuwe vrienden had, omdat dat een periode aankondigde van heftige ruzies met diezelfde vrienden en wraakacties van haar kant met noodtelegrammen, dreigbrieven en nachtelijke scheldkanonnades via de telefoon als ze uiteindelijk de deur in haar gezicht hadden dichtgesmeten. “Je bent een jaloers kind”, zeiden ze.

Uit: *De Omstanders. Autobiografie van een buurt.*

Meer mythes ontmanteld

Mijn onderzoek ontmantelt niet alleen de veiligheid van een buurt, maar ook het beeld dat kindermishandeling plaatsvindt in achterstandsmilieus door kansloze, laag opgeleide vaders, met bruto geweld, onzichtbaar voor de buitenwereld. Dat kinderen vanaf hun zevende jaar slachtoffer worden en dat zij later ook hun eigen kinderen mishandelen. Beelden die de berichtgeving overheersen. Maar ik ben niet de enige die aan den lijve ervaren heeft hoe geraffineerd, sadistisch en vernederend mishandeling in een milieu van hoog opgeleiden kan zijn. Hoe ingewikkeld het is dat een moeder niet alleen slachtoffer, getuige of hulpje is, maar ook dader. En dat misbruik even vaak al vanaf de geboorte begint... Wie wil daar niet van weggijken? Ik wel, maar ik kan het niet.

Ik richt hier de schijnwerper op de volgende vijf mythes: 1. hoog opgeleid, geen garantie; 2. sekse: (schijn)heilige moeders; 3. overleven: de kracht van kinderen; 4. leeftijd: nooit te jong; 5. intergenerationeel: stoppen kan.

1. Hoog opgeleid, geen garantie

In onderzoek en in de media ligt keer op keer het accent op het voorkomen van kindermishandeling onder lager opgeleiden en in beleid is veel aandacht voor het voorkomen van kindermishandeling binnen deze groep. Connaisseurs weten beter: het is van alle tijden en alle standen.

Maar hier speelt wellicht hetzelfde klassegebonden mechanisme als bij uithuisplaatsingen een rol: bij dezelfde problematiek schakelen hoogopgeleide ouders duurbetaalde hulpverleners in, vergaren diagnoses die de schuld bij het kind leggen en strooien zand in de ogen van lager opgeleide hulpverleners, terwijl kinderen van laagopgeleiden door diezelfde hulpverleners veel vaker uit huis worden geplaatst. Bovendien is fysieke mishandeling door werkloze, alcoholistische, agressieve vaders zichtbaarder dan sadistische, psychische

en seksuele mishandeling die vaak gepraktiseerd wordt door hoogopgeleide ouders, waarbij deskundigen het erover eens zijn dat alle vormen even beschadigend kunnen zijn.

Waar zichtbaarheid van fysieke schade soms leidt tot vragen van verontruste omstanders – hetgeen overigens nog geen garantie is voor interventie – zijn er talloze trainingen nodig om professionals 'signaalgevoelig' te maken op minder in het oog springende kenmerken.

En dan is er nog de kant van het kind. Wie niet zichtbaar beschadigd rondloopt, krijgt minder vragen van omstanders. En voor wie doorgaat voor intelligent, is praten over mishandeling, ook op latere leeftijd, een groot taboe.

2. Sekse: (schijn)heilige moeders

Kindermishandeling door moeders is omgeven door taboes. Er is weinig onderzoek naar gedaan en er is nog minder over gepubliceerd, zeker niet in toegankelijke media. In onderzoek en berichtgeving is in het algemeen sprake van seksisme: er wordt genegeerd of geweerd wat niet in het vrouwbeeld past. Zo ook als het gaat over kindermishandeling. Moeders zijn slachtoffer, getuige of hooguit hulpje. Over moeders als vader is veel minder bekend. Ook hier speelt de kant van het kind een rol: mishandeling door een moeder is dubbel ingewikkeld en het taboe om erover te praten is groot.

Mijn moeder heeft me misbruikt, verwaarloosd en mishandeld van mijn geboorte tot ik een jaar of negen was. Mijn jeugd is omgeven door geheimen, leugens, toespelingen, een broeierige sfeer die ik zelf veroorzaakte. Dacht ik.

De interviews met bewoners van mijn buurt en de foto's die ik vond na het overlijden van mijn vader wierpen licht op herinneringen, gebeurtenissen, en op de periode waaraan ik geen bewuste herinneringen had. Als wetenschapper ben ik gewend aan de verrassing van neveneffecten bij onderzoek. Deze had best achterwege mogen blijven. Maar de keerzijde is opluchting: zie je wel, het klopt dat het niet klopte; ik ben niet gek.

Tenslotte was er lichaamstaal, die leerde ik sneller dan me lief was. De kromming van mijn vaders rug, het trillen van zijn handen, het trekken van zijn been. Mondhoeken naar beneden, ogen strak, wenkbrauwen gefronst. Voorbodes van naderend onheil.

Venijnig tikkende breipennen van mijn moeder, de schaar die nijdig door het patroonpapier sneed, haar sigaret niet losjes in een mondhoek maar tussen de lippen geklemd – zelfs de rook kringelde dan niet gezellig omhoog, maar werd in een rechte lijn de kamer in geblazen. Ik maakte me dan uit de voeten of bleef juist in de buurt, om de stemming te verzachten, te helpen, grapjes te maken, bezorgd als ik was. Daarmee haalde ik echter juist het gramscap van mijn vader op de hals of een geïrriteerde uithaal van mijn moeder. Ik voelde me machteloos maar was liever bliksemafleider dan toeschouwer.

Meestal onttaarde een aanstormende ruzie in bekvechten als ik naar bed gebracht was. Schreeuwen en schelden, wanhoop en woede, gevolgd door het smijten van deuren, weglopen, achtervolgen, stilte en dan een klap, bons of knal, waarbij ik probeerde te onderscheiden of het een stoel, tafel of mijn moeder was die tegen de muur werd gesmeten, de volgende dag zou ik het zien aan de beschadiging op het behang. Daarna voelde ik de aftocht van mijn vader aan de dreun van de keukendeur die mijn bed deed trillen. Hij vertrok op de fiets naar het niets en zou pas weer terugkomen als ik sliep. Mijn moeder hoorde ik huilen met hoge uithalen, daarna opruimen, scherven in de vuilnisbak en weer stilte. Het verloop van de ruzies was zo voorspelbaar als de maatstrepen in hun muziek. Ze luchtten me ook op – waar ik me direct schuldig over voelde – want de ontlading vond ik minder erg dan de opbouw van spanning.

Ontspanning bij ons thuis maakte me onrustig. Die was als de vuilgroene lucht voor het losbarsten van een onweersbui, de windstille voorafgaand aan een donderslag, het inhouden van de wolk voor een stortvloed regen.

Mijn waakzaamheid verhoogde als ik in bed lag. Zodra mijn moeder me naar boven had gebracht, dook ik weg achter de stapel kussens en knuffels die ik als een dam boven aan mijn bed verzamelde. Inslapen lukte pas als het beneden rustig was, maar niet te rustig. Ik was bang in mijn bed en in een vast ritueel riep ik mijn moeder terug om mijn beer stijf tegen mijn rug te duwen, ik was panisch als ik bewogen had en hem niet precies op zijn plek kreeg. Meestal verscheen mijn vader, boos, want snapte ik niet dat mijn moeder rugpijn had. Hij gaf me het glaasje water waar ik om vroeg maar dat ik niet nodig had en dan was het wachten.

Soms vochten mijn ouders het samen uit, soms was ik aan de beurt en kreeg ik een pak slaag van mijn vader. Waar was mijn moeder dan, peins ik. Opeens verschijnt zij in een herinnering aan een winterse zaterdagmorgen, ik was net vier.

Meestal kon ik niet voorspellen dat ik straf had verdiend, hoe ik mijn vaders gezicht ook in de gaten hield, zijn stem, zijn handen. Soms wel, zoals die vroege ochtend waarop ik weer eens wakker schrok van de hard krijsende vogel waar ik zo'n hekel aan had. Ik kon niet meer slapen, deed de gordijnen open en blies een gaatje in de ijsbloemen op de ruit. In alle huizen was het donker. Iedereen sliep nog, ik voelde me alleen. Ik stapte in mijn pantoffels en trok de ochtendjas aan die mijn moeder voor mij gemaakt had, niet van de zachte zijde of het warme flanel die zij bewaarde voor het naaiwerk van de buurvrouwen, maar van ruwe stof, die kriebelde. Mijn arm zat strak. Ik werd boos op de ochtend en trok te hard aan de mouw, die scheurde. Ik plukte een draadje uit de losse naad en legde dat over het scherpe ophanghaakje. Dat zou ik de schuld geven om mijn onhandigheid te maskeren. Ik voelde me het liegbeest uit een zelfverzonnen spotliedje van mijn vader over lieveheersbeestjes en liegbeestjes.

Heel zachtjes liep ik de trap af. Net op tijd dacht ik aan de laatste tree die kraakte en sloeg hem over. Mijn vader had de kachel al aangemaakt, dan duurde het niet meer zo heel lang voordat hij ook beneden zou komen. Maar het was zaterdag en de tijd duurde nog langer dan anders. Ik had de zes zuurtjes uit mijn snoepschaaltje helemaal uitgeteld op kleur, vorm, smaak, naast, op, onder, boven elkaar en dan steeds in een andere volgorde. Ik verzoon een manier om in één klap de mogelijkheden te tellen terwijl ik ze langzaam opzocht. Ik speelde een paar keer mens erger je niet met mezelf.

Toen hoorde ik de brievenbus. Ik liep naar de hal en zag een dikke krant op de mat liggen, de zaterdagkrant. Met de puzzels erin die mijn ouders 's avonds maakten. Die vonden ze te moeilijk voor mij, hoewel ik stiekem de door hen ingevulde raadsels bestudeerde als ze bij de oude kranten lagen. Ik kreeg op zondag de bladzijde met de twee plaatjes met zeven verschillen.

De krant keek mij aan maar ik mocht er niet aan komen van mijn vader. Ik ging op mijn hurken zitten, bladerde voorzichtig naar de achterste pagina met de plaatjes en zag zo al twee verschillen. Ik lette niet op. De trap kraakte.

“Moet ik krom staan, papa?”, vroeg ik. Ik trok alvast mijn pyjamabroek naar beneden, pakte de spijlen van de trap en bukte voorover. Een hoge golf krulde zich als beschermend schild om me heen. Hij sloeg razend achter me neer en siste in de branding. Toen hoorde ik boven de deur van de badkamer. Mijn moeder sliep niet. Ze had het gehoord. En ze was gewoon naar de badkamer gegaan.

Uit: *De Omstanders. Autobiografie van een buurt.*

3. Leeftijd: nooit te jong

Dat brengt me op een ander onderbelicht aspect: de leeftijd waarop misbruik en mishandeling beginnen. Geweldig hoe Oprah Winfrey naar aanleiding van 'Neverland' ervoor pleit om kinderen 'al' vanaf een jaar of zeven voor te bereiden op de sluipende verleiding van misbruik die zich verpakt in aandacht en liefde. Maar even zo vaak begint het al vlak na de geboorte. Ik wilde daar wel van weggijken. Dat is me best lang gelukt.

4. Overleven: de kracht van kinderen

Ik denk aan de keren dat ik als kind overwoog de schaar in het stopcontact te steken, mezelf op te hangen aan het snoer van de stofzuiger, onder een vrachtauto te lopen. Niet omdat ik er niet meer wilde zijn. Maar om gezien te worden, eindelijk gezien te worden, als ik dood op de grond zou liggen en ontdekt zou worden door mijn ouders. Ze zouden me optillen, bewenen en liefdevol begraven.

Maar ik wilde er zijn. Leven. De buurt gaf me zin in leven. En Eva, mijn beste vriendin met wie ik alles deed wat god verboden had – en ook wat hij niet verboden had. Toen ik hoorde dat mijn ouders gingen scheiden, rende ik naar haar toe en vroeg of ze mijn beste vriendin wilde worden. Dat wilde ze. Ik herinner me haar zachte, warme armen, haar troostende tranen en bemoediging: het zou goedkomen, heus.

Zo zochten alle kinderen steun bij elkaar. In elkaars bed, onder de deken. In de schuilhut, ver van vader. Niet omdat het geweld zo uitzonderlijk was of dat we dat benoemden. Maar omdat het zo gewoon was. We vonden elkaar in spel en plezier: hutten bouwen, fikkie stoken, bomen klimmen. De buurt was onze beschermjas. We waren eenzaam, maar we hadden elkaar.

Uit: *De Omstanders. Autobiografie van een buurt.*

5. Intergenerationeel: stoppen kan

Toen ik mijn volwassen zonen meer vertelde dan: 'niet zo leuk gehad vroeger', 'beetje driftige vader' omdat de publicatie van mijn boek aanstaande was, bleef het even stil. De een reageerde: "Maar jij hebt het gestopt. mam!" En de ander: "We hebben een topjeugd gehad!"

Geen bewijs, $n=1$, maar pas op dat moment realiseerde ik ten volle de reikwijdte van mijn geschiedenis. En dat stoppen kan. Echt waar.

Luisteren in de jeugdzorg

Luister naar kinderen is dus niet voor niets mijn devies en drive. Toen ik in 1989 gevraagd werd de kwaliteit van een jeugdzorginstelling te onderzoeken: "Het lijkt wel of ze er rotter uit komen dan ze erin zijn gegaan" (citaat van de directeur!), weigerde ik de opdracht, de eerste die ik met mijn kersverse bureau zou kunnen krijgen. Ga zelf met je jongeren in gesprek, was mijn advies. Dat deden ze. Een team van gedragsdeskundigen ging interviewen met een paar startvragen en de opdracht uitsluitend door te vragen op het antwoord. Ze kwamen terug met opnames die woordelijk werden uitgetypt; ik verloochende mijn achtergrond als *oral historian* niet. Toen ik er een interviewanalyse op los liet, bleek meer dan 70 procent

van de gestelde vragen gesloten en suggestief. Er waren minder dan 10 procent open vragen en doorvragen binnen het referentiekader van de jongere. Veel vragen naar feiten, nauwelijks naar gevoel, mening en al helemaal niet naar advies. De informatiewaarde was beperkt.

Confronterend. In trainingen die daarna volgden, herhaalden zich de resultaten. Groepsleiders, geestelijk verzorgers, maatschappelijk werkers, pleegzorgwerkers en uiteindelijk ook leerkrachten op honderden scholen voor (speciaal) onderwijs die met de training aan de slag gingen: het eerste interview lijkt vrijwel altijd aan dezelfde 'doorgeslagen professionele houding' (citaat van een deelnemer) gebaseerd op diagnosticeren, behandelen, hypothesen toetsen. Niet verwonderlijk dat dat in een interviewsituatie leidt tot gesloten en suggestieve vragen.

Om de opgedane technieken, vaardigheden en houdingsaspecten te laten beklijven en aan te laten sluiten bij de eigen organisatie, is een train-de-trainersmodel ontwikkeld en werden de bijeenkomsten verspreid over vier tot zes maanden. Er werd ingebouwd dat men te rade gaat bij zichzelf: waarom vraag ik niet door, waarom stel ik deze vraag en niet die. Hoe had ik door kunnen vragen?

Reacties luiden: "We zijn opgeleid om te weten wat het kind beweegt, mankeert, vindt en voelt." "We weten wat goed voor hem is. Ik kan de uitkomst al voorspellen."

Niets is minder waar. Ik toonde de 'perceptiekloof' aan: kinderen vinden andere zaken belangrijk dan professionals, ze prioriteren dezelfde onderwerpen anders en ze hechten een andere betekenis aan begrippen die professionals bekend denken te vinden, waardoor ze niet meer doorvragen. Voorbeelden van andere reacties waren: ik voel me tekortschieten, want ik kan het niet oplossen en dan vraag ik er liever niet naar; ik vind het moeilijk om verdriet aan te horen; het is vervelend voor een jongere, traumatiserend, ingewikkeld om zijn verhaal te doen.

Toen de interviewers hierover te rade gingen bij de jongeren, reageerden die: "Ik weet heus wel dat je m'n vader niet terug kunt toveren, maar ik wil er zo graag over praten", of: "Als niemand er naar vraagt, voel ik me eenzaam." Luisteren als EHBO.

En tevens luisteren om kinderen en jongeren te benutten als informatiebron, als organisatie-adviseur. Zo vroeg een psychiater een meisje dat twee jaar bij hem in behandeling was (toen kon dat nog) naar zijn eigen functioneren. Of er iets was dat ze ooit niet had verteld. "Ja hoor," zei ze, "ik heb nooit verteld dat mijn stiefvader aan me zit." "Maar waarom heb je dat nooit verteld?", vroeg de psychiater. "Je hebt me nog nooit zo'n vraag gesteld," zei het meisje.

Werkzame elementen van het interview

Door uit de rol als hulpverlener te stappen en in de schoenen van een interviewer te gaan staan, vindt er een houdingsomslag plaats: als de knop eenmaal om is, draai je hem niet meer terug, is een geveugelde kreet geworden bij de evaluaties van de WESP-trainingen.

Al snel werd het interview geïntegreerd in een luisterende houding in het werk van alledag. Waar een team als geheel werd getraind, waren de effecten spectaculair: minder conflicten in de groep, isoleren overbodig, betere sfeer, meer betrokkenheid.

Kamertijd (een eufemisme voor straf, in de ogen van kinderen) vervangen door een buitenactiviteit; prikkelarme inrichting vervangen door kleedjes, plantjes en kussentjes; eten uit de centrale keuken vervangen door samen koken; consequenties (een ander eufemisme voor straf) vervangen door herstel en samen oplossen. Beter contact met familie en vrienden.

Echte betrokkenheid van kinderen bij het handelingsplan, openheid van kinderen wat hen beweegt, wat ze nodig hebben en hoe. Wat werkt en wat niet.

Aan deze voorbeelden is al te zien dat op alle niveaus van de kwaliteit van de zorg feedback van kinderen kan worden benut: die van de organisatie, medewerkers, het primair proces en de individuele hulp. Zodra je open in gesprek gaat en doorvraagt: eerst verkennend, dan naar gevoel, dan pas (!) naar mening en advies, komen alle aspecten uit de leefwereld van kinderen aan bod. Een van de successen van de training, de vijfde fase in de gespreksvoering, is cruciaal: het maken van afspraken: wie gaat wanneer wat doen met de verkregen informatie? En je daaraan houden. Mede op basis van de door WESP ontwikkelde 'kinderkwaliteitscriteria' zijn de kwaliteitsstandaarden voor de jeugdzorg geformuleerd (Q4C).

Kinderen vertellen in een interview wat ze nooit eerder vertelden, ook over mishandeling en misbruik. Het interview biedt professionals concrete handvatten om in gesprek te gaan met kinderen. Het is een antwoord op de handelingsverlegenheid om te praten met kinderen waar vrijwel alle hulpverleners last van hebben.

Ik roep op om te onderzoeken welke werkzame elementen inherent zijn aan het interviewen en of die toegepast kunnen worden in professioneel handelen bij signalen van kindermishandeling.

Survivallen

Vorig jaar werd de eerste van een reeks Survivalgidsen gepresenteerd: *Over leven in een groep of gezinshuis* (Meerdink 2018). Samen met en voor jongeren gemaakt, voorzien van ervaringsverhalen, tips, adviezen en rechten van kinderen. Een doorslaand succes, in een oplage van 40.000 verspreid onder uit huis geplaatste jongeren. Eindelijk een zelfhulpboek vanuit de eigen beleving van jongeren dat herkenning en erkenning biedt en waarvan de tips bruikbaar en concreet zijn, direct toepasbaar. Lotgenotencontact op papier. Mogelijk gemaakt door Steunfonds Pro Juventute.

Tijdens de presentatie van de gids voor 200 jongeren zei ik voor het eerst dat ik een jeugd heb gekend als velen van hen, en dat ik wel zo'n gids had willen hebben.

In *De Omstanders* wordt de buurt opgevoerd als dekmantel voor huiselijk geweld. Zullen er nog meer buurten volgen, in navolging van onthullingen in kerk, sport, leger en jeugdzorg?

Waarom kwamen wij niet in opstand? Collectieve amnesie, cognitieve dissonantie, kikkers die zo langzaam gaarkoken dat ze niet meer uit de pan met kokend water springen? We wisten niet beter en hadden geen ander referentiekader dan onze buurt, waar gekte de norm was. Natuurlijk gaven we signalen af. Maar er werd niet naar kinderen geluisterd – en dat is nog steeds zo.

In mijn eenzaamheid dacht ik dat ik de enige was. Toen ik de tantes en ooms meer nodig had dan ooit, voelde ik de uitsluiting des te sterker. Iedereen had wel een reden om zich van mij af te keren: de een had een relatie met mijn moeder, de ander wilde er een met mijn vader. Een buurvrouw vreesde voor de maagdelijkheid van haar zoon door zijn vriendschap met mijn moeder. Wie mij binnenliet, kreeg Babs erbij, ze keken wel uit. De verdachtmakingen van mijn moeder tegen mij en de groepsangst van mijn vader verdiepten de kloof tussen mij en mijn leeftijdgenoten. En toen ze gingen scheiden, werd dat als besmettelijke ziekte beschouwd. Bovendien hield angst voor ontdekking van geheimen achter de eigen voordeur de deuren voor mij gesloten.

Maar oorzaak en gevolg? De vragen waarmee ik mijn zoektocht begon, laten zich niet zo eendimensionaal beantwoorden.

Gebouwd op los zand, ontstaan uit dienstbaarheid aan de stad, was Delfgauw een dorp zonder kern, zonder hart. De elitaire ingenieurswijk, vanachter de tekentafel bedacht, werd opgedrongen aan een christelijke tuindersgemeenschap die slechts vijandschap voelde ten aanzien van de nieuwkomers, die er nooit wortelden. De bewoners kwamen uit alle windstreken van Nederland, waardoor sociale controle en natuurlijke cohesie ontbrak. Sommige jongemannen waren uit hun academisch milieu gestoten als mislukte hogeschoolstudent, anderen waren als student juist hun arbeidersmilieu ontgroeid. Ze waren allen onthecht. Ze moesten intellectueel en sociaal op hun tenen lopen om zich te handhaven, zowel op hun werk als thuis. De vrouwen waren bovengemiddeld intelligent, maar van het verkeerde geslacht om de opleiding te mogen volgen die hen paste, en werkzaam in dienstbaarheid die hen ook niet paste. Ze waren geschonden door oorlogstrauma's, van hun ouders of van hen zelf, en door een incestverleden of een opvoeding die bestond uit mishandeling, verwaarlozing en machtsmisbruik.

Ieders leven was beïnvloed door de oorlog, die op een cruciaal moment hun ontwikkeling dwarsboomde met onderbroken scholing. Eenmaal opgeleid, waren ze te oud om zich goed op de huwelijksmarkt te oriënteren; ze hadden haast. Introverte technici kozen voor kille vrouwen, een slechte combinatie.

De buurt was niet alleen sociaaleconomisch en demografisch, maar ook politiek en religieus verdeeld. Saamhorigheid ontbrak bij onze ouders, waardoor natuurlijke bescherming tegen grenzeloos gedrag geen kans kreeg. Dat iedereen redenen had om zich buitengesloten te voelen en daardoor des te meer trachtte erbij te horen, leidde tot de vrees bij stemverheffing uitgestoten te worden; zwijgen werd goud. En was er niet ook gemeenschappelijke schuld? Met zoveel verschillende mensen die waren samengebracht in een geïsoleerde gemeenschap, in een tijdsgewricht dat de grond onder de voeten deed schudden, raakten onze ankerloze ouders losgeslagen. Zo konden zij zich niet alleen te buiten gaan aan huiselijk geweld, maar ook weggijken daarvan.

Of komen mijn vragen voort uit mijn behoefte aan verklaren en was onze buurt helemaal niet zo bijzonder en schaat die zich in de rij van kerk, leger, zorg, en al die andere gemeenschappen waar machtsmisbruik ontgaat omdat de beslotenheid zwijzaamheid garandeert?

Natuurlijk heeft niemand me geholpen, want er was geen 'mij', alleen 'wij'. De ouders zijn verontschuldigd, al ontschuldigt hen dat niet. Als niemand ooit schuld heeft, bestaat er geen goed en kwaad. Ik ben geen nihilist. Ik ben goed kwaad. Kwaad op omstanders die horen en zien, maar toch zwijgen. Er was geen Hitler of Hirohito zonder omstanders, medestanders zonder mededogen. Geen dekmantel zonder omstanders.

Uit: *De Omstanders. Autobiografie van een buurt.*

Literatuur

- Meerdink, J. (2018). *Survivalgids: Over leven in een groep of gezinshuis*. Amsterdam: SWP.
 Meerdink, J. (2019). *De Omstanders: Autobiografie van een buurt*. Utrecht: BigBusinessPublishers.

Drs. Jorien Meerdink is historica, gespecialiseerd in *oral history*. Na werkzaam te zijn geweest in onderwijs, journalistiek en wetenschap richtte ze in 1989 Stichting WESP op, waarin ze zich toelegt op het luisteren naar kinderen in jeugdzorg. Sinds tien jaar is ze ook weekendpleegmoeder. Voor meer informatie zie www.wesweb.nl en www.jorienmeerdink.nl.